

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research

|| Sayı/Issue 19 (Aralık/December 2024), s. 144-163.
|| Geliş Tarihi-Received: 28.11.2024
|| Kabul Tarihi-Accepted: 30.12.2024
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.259

Kartlis Tskhovreba'ya Göre Harizmşah-Gürcü İlişkileri*

Relations between Khwarazmshah and Georgia According to 'Kartlis Tskhovreba

Duygu SOYBEK**

Öz

Bu çalışma 13. yüzyılda Güney Kafkasya'da tarih sahnesinde yer alan Harizmşahlar ve Gürcüler arasındaki ilişkileri *Kartlis Tskhovreba* adlı anonim Gürcü kroniğini temel alarak incelemektedir. Anonim bir Gürcü kroniği olan bu eser Roin Metreveli ve Stephan Jones'in baş editörlüğünde, Dmitri Gamq'relidze tarafından İngilizceye çevrilmiş olup Gürcü Bilim Akademisi ve Artanuji yayıncıları tarafından hazırlanarak 2014 yılında Tiflis'te yayımlanmıştır. Çalışmamızda XII. ve XIV. yüzyılda Güney Kafkasya üzerinde hâkimiyet kuran Moğollar ve Gürcü-Moğol, Gürcü-Harizmşah ilişkileri hakkında çok önemli bilgiler veren "Yüzyıllık Kronik" bölümünden faydalanılmıştır.

Moğol istilası sonucu yıkılan Harizmşah İmparatorluğu'nun lideri Celaleddin Mengüberdi yeni bir güç merkezi kurmak amacıyla Kafkasya'ya yönelirken Gürcistan'ın stratejik konumu ve zenginlikleri onun ilgisini çekmiştir. Celaleddin, Gürcü Kraliçesi Rusudan ile ittifak kurmaya çalışmış ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış ve iki güç arasında askeri çatışmalar başlamıştır. Garni Savaşı sonucunda Gürcü ordusunun ağır bir yenilgiye uğramasının ardından Celaleddin, Gürcistan'ın başkenti Tiflis'i ele geçirerek kısa süreli bir egemenlik kurmuştur. Celaleddin'in ölümü ve Moğol istilası, Gürcistan'daki Harizmşah egemenliğine son vermiştir.

Bu çalışma, Harizmşah-Gürcü ilişkilerini incelerken önceki araştırmalarda az kullanılan *Kartlis Tskhovreba* kaynağını merkeze alarak alana özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Harizmşahlar, Gürcistan, Celaleddin Mengüberdi, Kartlis Tskhovreba, Garni Savaşı.

Abstract

This study examines the relations between the Khwarazmians and Georgians in the South Caucasus during the 13th century, based on the anonymous Georgian chronicle *Kartlis Tskhovreba*. This work, an anonymous Georgian chronicle, was edited by Roin Metreveli and Stephan Jones, translated into English by Dmitri Gamq'relidze, and published in Tbilisi in 2014 by the Georgian Academy of Sciences and Artanuji publications.

Our study utilizes "The Hundred Years' Chronicle" section of the chronicle, which provides important information about the Mongols, who ruled the South Caucasus in the 12th and 14th centuries, as well as Georgian-Mongol and Georgian-Khwarazmian relations. Jalal ad-Din Mingburnu, the leader of the Khwarazmian Empire-which was destroyed as a result of the

* Bu çalışma; "Moğol Kaynağı olarak Kartlis Tskhovreba" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, e-posta: dsoybek88@gmail.com, ORCID: 0009-0004-1693-8447.

Mongol invasion-turned to the Caucasus to establish a new power center and was attracted by Georgia's strategic location and wealth.

Jalal ad-Din tried to form an alliance with the Georgian Queen Rusudan, but these attempts ended in failure, and military clashes broke out between the two powers. Following the heavy defeat of the Georgian army at the Battle of Garni, Jalal ad-Din captured the Georgian capital Tbilisi and established a short-lived rule. However, the Georgian nobles and people resisted Khwarazmian rule, and Tbilisi was recaptured for a time. The death of Jalal ad-Din and the Mongol invasion eventually ended Khwarazmian rule in Georgia.

This study aims to make an original contribution to the field by focusing on *Kartlis Tskhovreba* as a source, which has been underutilized in previous research, while examining Khwarazmian-Georgian relations.

Keywords: Khwarazmshahs, Georgia, Jalal ad-Din Mengüberdi, Kartlis Tskhovreba, Battle of Garni.

Giriş

Gürcistan'ın erken tarih edebiyatının bir derlemesi olan Kartlis Tskhovreba, aynı zamanda Gürcü tarihinin otantik bir kaynağıdır ve komşu halkların tarihine de değinmektedir. VI. Vakhtang döneminde (1726-1724) bir heyet tarafından bir edisyonu hazırlanan bu eser sonraki yüzyıllarda, Fransızca, Rusça, Almanca ve İngilizce ve bir kısmı da Türkçeye çevrilmiştir (Taşkın, 2020, s. 15, 26). Gürcü aile ve krallıklarının ilk çağlardan bil itibar 14. yüzyıl da dahil tarihini ele alan bu vakayiname Gürcistan tarihinin siyasi ve kültürel birleşmesini desteklemekte, ülkenin geçmişine dair birçok efsaneyle belgeyi içermekte ve günümüzde Gürcü tarih araştırmalarında temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Eser Gürcü siyasi tarihine odaklanmakta ve antik çağlardan 18. yüzyıla kadar olan dönemi ele almaktadır. Harizmşahlar ile Gürcüler arasındaki karmaşık ilişkileri aydınlatarak, 13 yüzyılda Kafkasya tarihine ve Gürcistan Krallığı'nın Moğol istilası öncesindeki durumuna dair önemli bilgiler sunmaktadır.

13. yüzyılın ikinci çeyreğine gelindiğinde Güney Kafkasya'da siyasi durum karışık bir hal almıştı. Önceleri Anadolu Selçuklu sultanları ile Gürcü kral ve kraliçelerinin karşı karşıya geldiği bu coğrafyaya artık Harizmşahlar ve onları takiben gelen Moğollarda dâhil olmuştu (Köse, 2015, s. 472). Moğol İmparatorluğu'nun yükselişi Orta Asya'dan başlayarak geniş coğrafyalarda siyasi ve toplumsal yapıları altüst etmiştir (Doğan, 2022, s. 1-2). Bu süreçte Harizmşahlar gibi coğrafyanın diğer devletleri yıkılmış, kimi topluluk yerinden edilmiş ve yeni güç mücadeleleri başlamıştır. İşte bu karmaşık dönemde Kafkasya'nın kalbinde yer alan Gürcistan hem Moğol istilasının hem de Harizmşahlar'ın batıya doğru ilerleyişinin etkisi altında kalmıştır.

Günümüzde Gürcistan 69.700 kilometrekare yüzölçümüne sahip Kuzey ve doğusunda Rusya Federasyonu, güneyinde Ermenistan, Güney doğusunda Azerbaycan, güney batısında Türkiye, batısında ise Karadeniz'e sınırı olan bir Güney Kafkasya ülkesidir. Gürcistan en eski dönemlerde Kolhida (Batı Gürcistan), Lazika, İberya (Doğu ve Güney Gürcistan) ve kısmen Albanya olmak üzere birkaç bölüme ayrılır. Kolhida kısmı İngur ve Rioni nehirleri arasında denizle sınır olan bölgeden oluşur. Kolkhis, doğusunda İberya/Kartli (Gürcistan), batısında Euxine (Karadeniz), kuzeyinde Kafkas Dağları ve güneyinde Armenia ile sınırlandırılmıştır. Lazika kısmı Kolhida bölgesinin güney kısmında yer alır. İberya bölgesi Tiflis ve doğu kısımlarından oluşmaktadır ve Tiflis ile Hazar denizi arasında kalan Albanya bölgesinin batı kısmı da Gürcistan

topraklarını oluşturan bölgeler arasında gösterilmektedir (Kasap, 2010, s. 21; Küçükyıldız, 2022, s. 187).

Coğrafi konumu itibariyle kültürü ve tarihi Kafkas Dağları'nın doğal bariyerine rağmen Kafkasya'nın kuzeyinden Anadolu ve İran gibi önemli bölgelere geçiş noktaları sunan Gürcistan, farklı kültürlerin ve güçlerin etkileşim alanına dönüşmüştür. Bu nedenle Gürcü tarihi, Bizans, Selçuklu, Moğol, Osmanlı (Taşkın-Kaya, 2018, s. 10-14; Kılıç-Taşkın, 2021, s. 254; Kutlu-Taşkın, 2021, s. 27-28) ve Rusya gibi büyük imparatorluklarla kurulan ilişkiler ve yaşanan çatışmaların etkisine açıktır (Makharadze, 2006, s. 405-409).

13. yüzyılın başlarında Kraliçe Tamar'ın (1184-1213) idaresinde olan Gürcü Krallığı, adeta altın çağını yaşamaktaydı. Ancak Moğol istilasının tehdidi ve Harizmşahlar'ın Kafkasya'ya gelişi bu istikrarı sarsacak ve Gürcü tarihini derinden etkileyecek yeni bir dönemin başlangıcını işaret edecektir.

Kartlis Tskhovreba, aynı zamanda da komşu halkların ve imparatorlukların tarihini ele almaktadır. Eserde Azerbaycanlılar, Ermeniler, İtalyanlar, İranlılar, Araplar, Türkler ve Moğollar gibi farklı halklar ve devletler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu nedenle 13. yüzyılda Kafkasya'daki siyasi ve kültürel ortamı anlamamız için de ayrıca kıymetlidir. Söz konusu eser, Harizmşahlar'ın Gürcistan'a gelişini, Gürcü Kraliçesi Rusudan ile Sultan Celaleddin arasındaki ilişkileri ve Moğol istilasının etkilerini detaylı bir şekilde de ele alır. Bu çalışmanın amacı Kartlis Tskhovreba adlı anonim Gürcü kroniğini temel alarak Harizmşahlar ile Gürcüler arasındaki ilişkileri incelemektir.

2. Tiflis'e Doğru: Harizmşahlar, Gürcüler ve Moğolların Tarihi ve İlerleme Süreçleri

2.1. Gürcistan

Gürcistan, İmparator II. Basileios'un Gürcistan bölgesini hâkimiyeti altına almak için 1021- 1022'de gerçekleştirdiği Gürcistan seferleri ile (Keçiş & Güneş, 2017, s. 22) Bizans etkisine girmeden önce Ermeniler ve Gürcüler siyasi gelişmelere bağlı olarak kimi zaman ortak düşman olarak gördükleri İranlılara karşı birlikte hareket etmiş, kimi zaman da milli çıkarları doğrultusunda birbirleriyle mücadele etmişlerdir. (Brosset, 2003, s. 45-58; Canaşia & Nikoloz Berneşvili, 2000, s. 70-72). II. Basileios'un başarılı müdahaleleri sonucunda Gürcistan'ın bir kısmı gibi Vaspurakan Bölgesi de Bizans'a ilhak edilmiş ve imparatorluğa sadık kalınması şartıyla Ermeni Ani Krallığının, hayatı boyunca Gagik'in oğlu ve halefi olan Kral Ioannes Simbat'a bırakılması ve ölümünden sonra ise Bizans İmparatoruna intikal ettirilmesi sözü alınmıştır. Bu girişim sonucunda, XI. yüzyılın başlarında Gürcü, Ermeni ve Abhaza yönetimi altında olan Kafkasya'nın bazı bölgeleri imparatorluk sınırlarına dâhil edilmiştir (Keçiş-Güneş, 2017, s. 21)

Harizmşahlar, Tiflis'e saldırmadan önce Gürcistan oldukça zor bir dönemden geçiyordu. Ülke Moğol istilası gibi büyük tehditlerin yansısı çeşitli bölgesel güçlerin baskısı altındaydı (Büyükçınar, 2018, s. 270-273). III. Giorgi Laşa döneminde Gence, Nahçıvan, Erzurum ve Ahlat, Gürcistan'a haraç vermekteydi. Ancak Cebe ve Subutay komutanlığındaki Moğolların, 1220 yılından itibaren Güney Kafkasya bölgesinde görülmeye başlandığı bu tarihten sonra bu durum değişecek ve Moğol orduları Gürcistan topraklarını yağmalamaya başlayacaklardı (Büyükçınar, 2018, s. 268). Cebe ve Subutay komutanlığında art arda gelen Moğol baskınlarıyla Gürcüler, bir mağlubiyet yaşayacak ve bu bir dönüm noktası olacaktı.

1220-1223 seneleri arasında başta Güney Kafkasya bölgesi olmak üzere daha da geniş bir coğrafyayı etkileyen bu Moğol kuvvetlerinin hareketleri, bize bu bölgede onlara karşı durabilecek ciddi bir güç bulunmadığını kanıtlamaktadır (Mehmetov, 2009, s. 277). Çok büyük bir coğrafya üzerinde yayılan Moğol istilalarının yoğun olarak devam ettiği bu dönemde, Gürcistan Krallığı'nda bir taht değişikliği yaşanmıştı. Giorgi Laşa'nın ansızın ölmesinin akabinde yerine geçecek halefi bulmak sorunu olduğundan dolayı kız kardeşi Rusudan tahta geçmişti (Büyükçınar, 2018, s. 271)

Harizmşahlar Gürcistan'a doğru ilerlerken Kraliçe Rusudan güçlü bir otorite sergileyemiyordu; iç ve dış tehditler karşısında siyasi bir dağınıklık hâkimdi (Tskhovreba, 2014, s. 324-325). Rusudan, Harizmşahlar'ın ilerleyişini öğrendiğinde ülkenin savunmasını güçlendirmek ve dış tehditlere karşı koyabilmek için soyluları, özellikle Amier, İmieriiler ve ayrıca Kuzey Kafkasya'da yaşayan müttefik halklardan yardım sağlamaya çalıştı. (Tskhovreba, 2014, s. 323) Ancak Gürcülerin Tiflis'e yönelik savunma hazırlıkları beklenen etkiyi gösteremedi. Ordunun stratejik zayıflıkları ve halk arasında Tanrı'nın gazabına uğradıklarına dair inanç, direnişin gücünü kırdı. Kraliçe Rusudan'ın yönetimindeki ordu Harizmşahlar'ın baskın askeri gücü karşısında hazırlıksız ve savunmasız kaldı.

Gürcülerin, Harizmşahlarla karşılaşmadan önceki durumlarını dini açıdan değerlendiren Mehmet Coğ'un (Coğ, 2015, s. 133) çalışmasında Selçuklular sonrası Moğol egemenliği döneminin Gürcüler için nispeten rahat geçtiği vurgulanmaktadır. Moğolların ilk yüzyıllarında dini yaşama müdahale etmemeleri Gürcü (ve Ermeni) topluluklarının mimari ve kurumsal yapılanmalarını geliştirmelerine olanak tanımıştır. Bu bağlamda, başlangıçta Moğolları nefretle anan yerel Hristiyan kaynaklarının, sonrasında hem dini hoşgörüyü hem de Türk egemenliğinden kurtarılmayı sağlayan Moğolları övgüyle andıkları belirtilmiştir. Ancak bu geçici rahatlık Harizmşahlar'ın gelişiyi son bulmuş, manastırların tahribi ve İslam'ın etkisinin artışı bu dönemi takip etmiştir.

2.2. Harizmşahlar

Harizmşahlar Devleti, 12. yüzyılın sonunda Orta Asya'nın bozkırlarında hızla yükselen bir güç olarak ortaya çıkmıştı (Gül, 2006, s. 2-6). Devletin kurucusu sayılan Anuş Tigin ilk başta Selçuklu Devleti'nin Harizm bölgesinde bir vali olarak görev yapıyordu. Fakat Selçukluların zayıflamasıyla birlikte Anuş Tigin'in soyundan gelenler bu boşluğu doldurmak için harekete geçti. 3 Ağustos 1200 yılında babası Sultan Tekiş'in vefatından sonra Harizm tahtına oturan Sultan Alâeddin Muhammed, 1200-1221 yılları arasında Harizmşah Sultanı olarak devletini idare etti. (Güler, 2017, s. 19) Harizmşahlar kısa sürede sadece Harizm bölgesinde değil, İran, Horasan ve Maverâünnehir boyunca da topraklarını genişleten etkili bir hanedanlık haline geldiler. Harizmşahlar Devleti Alâeddin Muhammed'in yönetiminde zirveye ulaştı.

Bölgedeki ticaret yollarının kontrolü, Alâeddin Muhammed'in genişleme stratejisinin odak noktasıydı. Ancak bu strateji ona düşmanlar kazandırdı; batıda Abbasiler ve Selçuklular, doğuda ise Moğol İmparatorluğu. Moğollar ilk başlarda Harizmşahlarla ticari ve diplomatik ilişkiler kurmayı denedi (Gürbüz, 2012, s. 32, 34, 44-45). Cengiz Han, Harizmşah hükümdarı Alâeddin'in elçilerini iyi karşılayıp hediyelerle geri göndermesinden memnun kalmış ve bunun üzerine Harizm bölgesine bir ticaret heyeti göndermeye karar vermişti. Ancak bu heyetin başına geleceklere habersizdi (Cüveynî, 2013, s. 161). Kaynaklar bu heyetin kaç kişiden oluştuğu konusunda farklı

bilgiler vermektedir. Moğolların Gizli Tarihi'nde heyetin yüz kişiden oluştuğu belirtilmektedir. Cüveynî dört yüz elli kişiden oluştuğunu ifade eder lakin bu heyet Otrar'da öldürülmüştür (Temir, 2016, s. 174; Cüveyni, s. 135-136).

Ticaret heyetini öldürülmesi Moğollarla Harizmşahlar arasındaki dengeleri değiştiren bir olay oldu. Yaşananlara öfkelenen Cengiz, Alâeddin'e bir elçilik heyeti gönderdi. Elçiler Alâeddin'den olayın sorumlularını cezalandırmasını istedi. Ancak Sultan elçileri dinlemediği gibi, heyet başkanını öldürüp diğerlerini de aşağılayarak geri gönderdi. Cengiz elçilerine yapılan bu saygısızlığı bir savaş sebebi olarak kabul etti ve iki devlet arasında çatışma kaçınılmaz hale geldi (Erdoğan, 2015, s. 212-218).

Moğol İmparatoru Harizmşahlar üzerine hızla büyük bir ordu gönderdi ki bu yalnızca Harizmşahlar için değil tüm bölge için bir dönüm noktasıydı. Cengiz'in askerleri dönemin hiçbir ordusuna benzemeyen disiplinli bir güçle ilerliyordu. Harizmşahlar hızla kaybettikleri topraklarda köşeye sıkıştı. Alâeddin Muhammed, son çare olarak Hazar Denizi'ndeki bir adaya çekildi ve burada hayata gözlerini yumdu. Yerine oğlu Celaledin Mengüberdi geçti.

Celaledin Moğollara karşı ciddi bir direniş gösterdi. Celaledin'in, Gürcistan'a ve Anadolu'ya düzenlediği seferler, onun direncini ve arayışını yansıtıyordu; Moğolların eline düşmemek için yeni müttefikler bulmak istiyordu. Ancak, Moğolların baskısı karşısında mücadelesi her geçen gün daha da zorlaşmaya başlamıştı. Bu dönemde Atabeg Özbek'in kendisinden çekinerek Tebriz'i boşaltması üzerine Celaledin şehri ele geçirdi ve burada hâkimiyetini güçlendirdi (Gürbüz, 2012, s. 31). Aynı zamanda Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad ve Eyyubi meliklerine mektuplar göndererek Moğollara karşı destek talep etti. Keykubad Celaledin'in bu talebini olumlu karşılayarak memnuniyetini bildirdi (Taneri, 1993, s. 250).

Celaledin, Gürcülerin İslam topraklarına yönelik saldırılarının arttığını fark edince aynı yıl Gürcistan'a bir sefer düzenledi. Gürcü Kraliçesi Rusudan'ın ordusunu mağlup etti ve bozguna uğrayan Gürcü askerlerinden birçoğu kaçış yolları üzerindeki uçurumlara yuvarlanarak hayatlarını kaybetti. Ancak bu süreçte Tebriz'deki Atabeg Özbek'in yeniden ayaklandığı haberini alınca Azerbaycan'a dönmek zorunda kaldı. Tebriz'i tekrar kontrol altına alarak Özbek'i cezalandırdı ve onun Hatun'unu boşattırarak kendisi evlendi (Gürbüz, 2012, s. 31).

2.3. Moğollar

Cengiz Han'ın geniş bir ailesi vardı. İlk eşi Börte Cengiz Han'ın en çok güvendiği danışmanıydı ve ona dört oğul vermişti: Cuci, Çağatay, Ögeday ve Tuluy. Cengiz Han imparatorluğunu bu oğulları arasında paylaştırmıştı. Cuci'ye batıdaki uçsuz bucaksız bozkırlar, Çağatay'a Orta Asya, Ögeday'a doğudaki topraklar ve Tuluy'a Moğolistan verilmişti (Tskhovreba, 2014, s. 320).

Batılarındaki Harizmşahlar'ı mağlubiyete uğratmalarının ardından Moğollar, Gürcistan'a ve genel olarak Kafkasya'ya yönelerek yayılmalarına devam ettiler. Moğol ordusu kuvvetli bir askeri güç olmasının yanı sıra fethettiği bölgelerde yerel halklar üzerinde psikolojik baskı kurarak ilerliyordu. Moğollar Gürcistan ve Kafkasya bölgesine girmeden önce adım adım batıya ilerleyen bir fırtına misali büyüyen bir imparatorluğa dönüşmüşlerdi (Köksal, 2024, s. 1134, 1136).

Moğolların yayılcı hareketleri Asya'dan Avrupa'ya uzanan alanın siyaseti ve ekonomisinde önemli değişimler yaratmış ve Büyük Okyanus'tan Orta Avrupa'ya ulaşan bir siyasal alan oluşturmuştur. Bu yayılma Ortadoğu'da ve Güney Kafkasya'da Selçuklu yapısını sarsmıştı. 1220-1225 yılları arasında Cebe ve Subutay komutasındaki Moğollar, Harizmşah seferi sırasında Güney Kafkasya'ya gelerek bölgede Gürcülere de ilk büyük mağlubiyetlerini yaşattılar. Moğolların daha ilk seferleri sırasında Cebe ve Subutay kendilerine uygun kışlak alan olarak Mugan'ı uygun görmüşlerdi (Cüveyni, 2013, s. 162). Azerbaycan'ın önemli merkezlerinden olan Erdebil'e beş fersah mesafede (İbn Hurdâzbih, 1889, s. 120) bulunan Mugan Moğol öncesi İslam Coğrafyacıları tarafından Azerbaycan'ın şehirleri arasında küçük olmasına rağmen övgüyle zikredilmiştir (İstahri, 1961, s. 108; Makdisi, 1877, s. 376-377).

Moğol komutanı Cebe Tebriz, Meraga ve Nahçıvan'ı istila ederek buralardaki halkı katletmişti. Sonrasında Erran'a varan Cebe Beylekân ve Şirvan'ı aldıktan sonra geçilmesi çok zor olan sarp dağlar arasındaki Derbend'i de geçmeyi başarmıştı (Cüveyni, 2013, s. 162-163). Moğollar Derbend üzerinden Kuzey Kafkasya'ya ilerlemiş, Azerbaycan'ı fethetmiş ve burada geçtikleri tüm köy ve şehirleri yakıp yıkmıştı (İbnü'l-Esir, 2016, s. 304). Quentin burada Moğolların pek çok kişiyi katlettiklerini belirtirken Rubruk ise, daha önce büyük bir krallık olan Nahçıvan'ın Moğollar tarafından çöle çevrildiğini kaydeder. Ebü'l Fidâ da Moğolların Nahçıvan'ı harabeye çevirip halkının çoğunu katlettiklerini kaydederek buradaki istilanın büyüklüğünü teyit eder. Ayrıca 1220-1221 yılında Erdebil'i görmüş olan Hamevi de Moğolların buraya gelmesiyle her yerin harabeye döndüğünü insanların katledildiğini ve bölge halkının Moğolların önünden kaçmasıyla Azerbaycan köylerinin boşaldığını kaydetmektedir. (Quentin, 2006, s. 19; Rubruk, 2001, s. 136; Ebü'l-Fidâ, 1840, s. 399; Hamevi, 1977, s. 145). Moğollar 1222-1223 yıllarında Hamedan, Hoy, Selmas, Nahçıvan, Beylekân ve Şamahî'de pek çok insanı katlettiler (Khwandamir, 1994, s. 19). 13. yüzyılın başlarında 40.000 civarında nüfusa sahip olduğu düşünülen Beylekân'ın (Bünyadov, 2007, s. 175) Moğollar tarafından tahribi kolay olmamıştı. Mancınık için şehirde taş bulamayan Moğollar burada çokça bulunan dut ağaçlarını kesip parçalara ayırmışlar ve ıslatarak şehre doğru fırlatmışlardı (Kazvîni, 1971, s. 513).

Gürcüler ise Moğolların ilerleyişine karşı hazırlıklara başladı ve IV. Giorgi Laşa Azerbaycan Hükümdarı ve diğer yerel hükümdarlarla ittifak yaptı. Lâkin Moğollar beklenmedik bir şekilde kışın Gürcistan'a saldırdılar ve önemli şehirleri yağmaladılar; Gürcistan'a doğru ilerleyerek Tiflis yakınlarına kadar gelip şehri kuşattılar ve büyük zayıtlar verdiler. Gürcüler, Moğolların ilerleyişini durdurabilmek için 60.000 atlıdan oluşan bir orduyla karşı koymaya çalıştılar. Bu dönemde Moğollar, bölgedeki diğer hükümdarlarla da barış yaparak kontrol ettikleri alanı genişletmişti (Büyükçınar, 2018, s. 269).

Gürcistan'ı geçtikten sonra Derbend geçidini kullanarak Kafkasya'nın kuzeyine ilerleyen Moğol orduları burada Kıpçak Türkleriyle karşılaştılar ve onları da yenilgiye uğrattılar. Moğolların etkilediği bölgeler büyük ölçekli askeri seferlere yabancı değildi. Mahmud, Tuğrul ve Alâeddin gibi liderler daha önce bu bölgede fetihler gerçekleştirmişti. Ancak Moğol istilası, vahşeti ve buna tanık olanlara aşladığı derin korku duygusu bambaşka bir seviyedeydi. Çünkü Moğollar İslam dünyasındaki yerleşik dini ve kültürel normlara karşı ilgisizlerdi ve bunları önemli ölçüde bozdular. Mevcut güç yapıları çerçevesinde hareket eden önceki fatihlerin aksine, Moğollar kendilerinden daha yüksek bir otorite tanımıyorlardı. Dahası Moğolların istilası insan hayatına veya

medeniyetin korunmasına çok az önem veriyor, fetihler yağma ve yıkımla karakterize ediliyordu. Bu da genellikle kültürel değişim veya entegrasyon unsurlarını içeren daha önceki istilalarla keskin bir tezat oluşturuyordu.

3. Harizmşahlar'ın Kafkasya'ya Gelişi ve Kraliçe Rusudan

Celeleddin, Moğol istilasını karşısında yıkılmayan bir direniş örneği sergilemiş umudunu hiçbir zaman kaybetmemiştir (Köksal, 2023, s. 1130). Cengiz Han'ın ordularına karşı pek çok zafer kazanmış ve Moğol ilerleyişini bir süreliğine durdurmayı başarmıştı (Taneri, 1993, c. 7, s. 248). Ancak, Moğolların sayısal üstünlüğü ve sürekli saldırıları karşısında Celeleddin sonunda yenilgiye uğramış ve Hindistan'a kaçmak zorunda kalmıştı.

Celeleddin, babasının ölümünden sonra, Moğol tehdidinden kaçarak ailesi ve ordusuyla güvenli bir bölge arayışına girdi. Bu süreçte Kafkasya'ya yönelen Celeleddin, Gandzak şehrini fethetti ve burada yeni bir güç merkezi oluşturmaya çalıştı (Gandzaketsi, 1271, s. 150). Ancak, Cebe ve Subutay Noyan komutasındaki Moğol ordusu Harizmşah liderlerini takip etmeye devam etti. Bu takip sırasında Cengiz Han generallerine Celeleddin Mengüberdi'yi yakalamalarını emretti. Harizmşah Muhammed'in Hamedan taraflarına gittiğini öğrenen Cebe, hiç vakit kaybetmeden Sultanın peşine düştü. Subutay da Kazvin'e gitmek için yola çıktı (Subaşı, 2014, s. 35).

Celeleddin İran, Azerbaycan ve Arran Bölgesini itaati altına aldıktan sonra 1225 Mayıs ayında Atabeg Özbekden Tebriz i alarak başkent yaptı ve küçük bir orduyla Aras nehrini geçerek Atabeg İvane ve kardeşi Şehinşah'a ait olan bölgelere geldi ve Duvin i aldı. Ardından yoluna devam eden sultan Garni Deresi boyuna ulaştı (Subaşı, 2015, s. 42). Celeleddin, Batıya göçü sırasında Moğol ilerlemesini durdurma ve kaybettiği toprakları geri alma hedefiyle hareket etti. Bu yüzden, öncelikle Azerbaycan ve Arran bölgelerini ele geçirerek Kafkasya'da yeni bir güç merkezi oluşturmaya çalıştı (Taneri, 1993, s. 250). İbnü'l-Esir'in kayıtları ve Yinaç'ın tespitleri bu değerlendirmeyi desteklemektedir.

İbnü'l-Esir'e göre Celeleddin "Azerbaycan'a geldiği gündün beri sürekli olarak Gürcülerin üzerine bir sefer yaparak ülkelerini ele geçirmek istemekteydi" (İbnü'l-Esir, 2016, c. 10, s. 393; Toksoy, 2007, s. 144). Sultan Celeleddin, bu şekilde harekâta geçti ve Aras'ı geçtikten sonra Duvin ve Beylekan şehirlerini zaptetti. Sonra da Gökçe Göl'ün (Sevan Gölü) güneyindeki Duvin yolu üzerinde Garni mevkiine ulaştı (Yinaç, 1956, s. 50).

Celeleddin'in bu bölgelerdeki faaliyetleri Gürcistan ve diğer Güney Kafkasya devletlerini zayıflatarak Moğollara karşı koyamamalarına neden oldu (Özmenli, 2014, s. 995). Böylece Gürcistan'ı ele geçirerek hem Moğollara karşı mücadelesinde önemli bir üs kazanmayı hem de bölgedeki egemenliğini pekiştirmeyi hedefledi (Toksoy, 2007, s. 137). Ayrıca Gürcüleri müttefik olarak kazanma veya etkisiz hale getirme isteği de Gürcistan'a yönelmesinde etkili oldu. Celeleddin Mengüberdi, Gürcistan'a gelmeden önce Anadolu'da bir müddet faaliyetlerde bulunmuş, hatta 1225 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad ile görüşmüştü.

Bu sırada Gürcistan Kralı IV. Giorgi Laşa hastalanmış ve ölüm döşegine gelmişti. Ölmeden önce, kız kardeşi Rusudan'ı varisi olarak atadı. Rusudan'ın henüz küçük yaşta olan oğlu David'in tahta geçene kadar krallığı yönetmesini istedi. Laşa'nın ölümünden sonra Rusudan kraliçe ilan edildi ve 1223'ten 1245'e yılına kadar yönetimde kaldı. Rusudan güzelliği, zekâsı ve cömertliğiyle tanınıyordu. Başlangıçta ülkeyi iyi yönetti ve

halkın sevgisini kazandı. Ancak zamanla saraydaki lüks ve rahat yaşamın etkisiyle zayıfladı. Eğlenceye ve zevke düşkünlüğü arttı, devlet işlerini ihmal etmeye başladı (Tskhovreba, 2014, s. 322).

Gürcü halkı ise Moğol istilasının yaralarını sarmaya çalışırken kraliçelerinin bu tutumundan rahatsız oldu. Kraliçe Rusudan'ın savurganlığı ve ihmalkârlığı ülkenin daha da zayıflamasına neden oldu. Gürcistan zorlu bir dönemden geçerken liderlerinin güçlü ve bilge bir yönetime olan ihtiyacı her zamankinden daha fazlaydı (Tskhovreba, 2014, s. 322).

IV. Giorgi'den sonra tahta geçen Gürcü Kraliçesi Rusudan iç ve dış sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Moğol istilasının yarattığı tehdit Gürcistan Krallığı için büyük bir endişe kaynağıydı. Bu dönemde Gürcüler Kıpçak Türkleriyle ittifak kurarak güçlenmiş ve Doğu Anadolu ile Azerbaycan'daki Türkmen beyliklerine saldırılar düzenlemeye başlamışlardı (Toksoy, 2007, s. 137). Ancak Celaleddin'in gelişiyle birlikte Gürcistan yeni ve güçlü bir rakiple karşı karşıya kalmış oldu. Celaleddin'in Kafkasya'ya gelişi Gürcistan Krallığı için yeni bir dönemin başlangıcını işaret ediyordu. İki güç arasındaki ilişkiler güç mücadelesi, askeri çatışmalar ve dini farklılıklar tarafından şekillenecek ve Gürcistan tarihi üzerinde derin izler bırakacaktı.

4. Garni Savaşı ve Celaleddin'in Gürcistan Politikası

Celaleddin, Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra Tebriz'i merkez yapmış ve buradan Gürcistan seferine çıkmıştır. Ancak bu sırada Tebriz'de isyan çıkmış ve Celaleddin isyanı bastırmak için geri dönmek zorunda kalmıştır. İsyani bastırdıktan sonra Horasan veziri Orhan'ı Gence bölgesine göndermiş ve Orhan da Gence, Beylekân, Berdah, Şamkir ve Şiz'i ele geçirmiştir. Celaleddin Erdebil ve Beylekân şehirlerinin ekonomik olarak geri kalmış olduğunu görünce bu şehirleri veziri Şerefü'l-mülk'e vermiş ve vezir de şehirlerin etrafına surlar inşa ettirerek gelişmelerini sağlamıştır (Gümüş, 2006, s. 16).

Moğollardan kaçmaktan bitkin düşen Sultan Celaleddin, bir gün askerlerine şöyle seslenmiştir: *"Soylu atalarımızın cesaretini ve onurunu hatırlayın! Şimdi ise Moğol sürülerinin peşimizde olduğunuzu biliyorsunuz. Onlarla defalarca savaştık ancak Allah'ın takdiriyle her seferinde yenildik. Cengiz Han, Ceyhun Nehri'ne ulaştı ve en büyük oğlunu bize karşı gönderiyor. Benim kararım şöyledir ama yine de sizlerin de fikrini almak istiyorum: Bu toprakları terk edip, ailelerimizi, mallarımızı ve hayvanlarımızı alarak Anadolu'ya göç edelim"* (Tskhovreba, 2014, s. 323).

Askerleri bu kararı onayladı ve hep birlikte evlerini, eşyalarını toplayarak yola koyuldular. Yaklaşık bin dört yüz kişiyle Azerbaycan'a ulaştılar ve Gürcü topraklarına girdiler. Bu sırada Duvin kasabası Atabeg İvané'ye, Ani kasabası ise Şehinşah'a verilmişti (Tskhovreba, 2014, s. 323).

Harizmşahlar Gürcistan'a çoktan girmişlerdi ve toprakları yağmalyorlardı. Atabeg ve Amirspasalar Avak'ın Bijnis'i de olduğunu öğrenen Sultan Celaleddin, onunla buluşmak istedi. Bir haberciyle bir mesaj gönderdi: *"Sen Kral'ın vezirlerinin başısın ve Gürcistan'dan sorumlusun. Her ikimizde sadece birer asker eşliğinde buluşalım çünkü sana söylemek istediğim şeyler var."* Avak buluşmayı kabul edip tam teçhizatlı bir asker eşliğinde Bijnis'i'nin dağ geçitinde Sultanın yanına gitti. Yüz yüze geldiler ve Sultan lafa şöyle başladı: *"Ben Gürcistan'a onu yok etme niyetiyle gelmedim, niyetim sadece barış ve birlikti. İlk önce siz silahlanıp karşıma çıktınız bu yüzden aramızdaki barış unutuldu. Şimdi, sen*

Gürcistanlıların en asili ve kral meclisinin veziri, sen benim soyumu, halkımı, krallığının büyüklüğünü ve zenginliklerini ve hiçbir hükümdarın benimle baş edemeyeceğini biliyorsun. Ben hükümdarların en ulusu ve büyüğü olan Harizmşah'ın oğluyum ve Azerbaycan'dan Ceyhun'a bütün Irak'ı, Ceyhun'dan Hindistan'a kadar olan Turan, Khataeti, Chin Machin ve bütün doğuyu yönetimin altına aldım. Fakat Chineti ülkesinde hiç bilinmeyen Karakurum olarak adlandırılan bir yerde yabancı bir dil konuşan, değişik bir şekilde yaşam süren ve bütün doğu topraklarını etkisi altına alan ve birçok krala yenilgi yaşatan bir halk ortaya çıktı. Bu halk kral olarak kendilerine her konuda tecrübeli ve savaşlarda korkusuz olan Cengiz Han'ı seçtiler.

Khataeti'ye elini sürdüğü gibi İran, Turan, İranlılar ve Türkmenlerden oluşan bir orduyla üzerine gittim. Onun ile Ceyhun'un diğer kıyısında birçok kere savaştım ve sonunda bu tarafında da savaştım. Fakat şans Harizm hanesini terk etmişti ve her yerde yenilgi yaşadım. Kağan giderek güçlendiğinde ona karşı koyamayacağımı anladım. Bu yüzden krallığımı terk ettim ve Gürcistan'a barış ve seninle ittifak yapmak amacıyla geldim. Ülkenin istikrarının ve ordunun kahramanlıklarının farkındayım ve dini bir yemin ile düşmanlarımızla beraber savaşmak için seninle birlik olmak istiyorum. Aldığım duyuma göre bir kadının yönetimi altındaymışsın bu yüzden beni onun kocası ve Kral'ın yap ki tüm düşmanlarımızın hakkından gelebilelim. Eğer bu teklifimi kabul etmezsen Krallığını bir yıkıma sürüklersin. Hatta şu an burayı terk etsem bile hâlihazırda buranın yakınında olan Moğollar seni yok edebilir. Kraliçe'ne bir haberci gönder ve dediklerimi aynen ilet. Gürcistan'ı yıkmak bir yana onu düşmanlardan koruyarak yardımımızla gücümü artırıp barış içinde yaşamak istiyorum." Sultan'ın söylediklerine cevap vermeyen Avak sadece: "Bu söylediklerinizi Kraliçe'ye ve vezirlerine iletacağım" dedi. Bu teklif ve mesaj Kraliçe'ye ulaştığında Kraliçe çok meraklandı çünkü bu topraklarda bu durum alışıldık bir şey değildi. Avak'a Sultan Celaleddin'in çağrısını kesin ve kati bir şekilde reddetmesi söylendi ve teklif kabul edilmedi (Tskhovreba, 2014, s. 325).

Celaleddin'in Gürcülerin gücüne ve direncine saygı duyduğunu belirterek, Kraliçe Rusudan'la evlenip kral olmayı önermesi Gürcistan'ı kontrol altına alma ve bölgedeki egemenliğini sağlamlaştırma amacının göstergesiydi. Bu durumu bazı kaynaklar da desteklemekle birlikte Geyikoğlu şöyle demektedir; "Hatta bazı kaynaklar Celaleddin'in Rusudan'a evlenme teklif ettiğini ve Gürcistan'ı çeyiz olarak istediğini bile iddia etmektedir." (Geyikoğlu, 1992, s. 71). Bu ittifak arayışının ardında Moğol tehdidine karşı ortak bir cephe oluşturma ve Gürcistan'ın askeri gücünden faydalanma düşüncesi yatıyordu (Köksal, 2023, s. 1129). Sultan Celaleddin, Gürcülerin Özbek topraklarına saldırmasını engellemek için diplomatik girişimlerde bulunmuş ve hatta Gürcistan'a 50.000 asker göndermeyi planlamıştır.

Gürcülerin kendilerine olan güvenleri ve dini motivasyonları Celaleddin'in diplomatik girişimlerinin başarısız olmasında etkili olmuş olabilir. Bu ret kararının ardında birçok faktör etkili olmuştur. Öncelikle, Gürcü soyluları ve din adamları Müslüman bir hükümdar ile ittifak kurulmasına karşı çıktılar (Solmaz, 2000, s. 17). Gürcistan Hristiyan bir krallıktı ve Celaleddin'in dini farklılığı Gürcü elitleri tarafından bir tehdit olarak algılanması sonucunu doğuruyordu (Tellioglu, 2007, s. 3082). Ayrıca Gürcistan Krallığı Kraliçe Tamar döneminde elde ettiği güç ve prestijden dolayı Celaleddin'e boyun eğmek istemiyordu. Kraliçe Rusudan ve danışmanları Celaleddin'in Gürcistan'ı ele geçirmek için bir bahane aradığını düşünüyorlardı (Gümüş, 2006, s. 158). Celaleddin'in Gürcistan'a yönelik diplomatik girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca iki güç arasında kaçınılmaz bir askeri çatışmaya yol açtı (Büyükçınar, 2018, s. 271). 25

Temmuz 1225'te de Tebriz'e hâkim olan Celaleddin, buradan Gürcüler üzerine sefere çıkmıştır.

Harizmşahlar, Laşa Giorgi'nin ölümünün üçüncü yılında Duvin topraklarını ve halkını harap etmek ve ele geçirmek için geldiler. Bunu öğrenen Atabeg İvane ve Gag Prensi Vahram Kraliçe Rusudan'ın huzuruna çıktı ve Harizmşahlar'ın ve Hristiyanlara zulmedecek olan büyük Sultan Celaleddin'in nasıl biri olduğunu tarif ettiler: *"Yaşayan her şeyi kadın veya çocuk ayırmadan acımasızca yok ettiler"* (Tskhovreba, 2014, s. 323). Bu durumu (G. Solmaz) da eserinde şu şekilde atlatmıştır:

"...Evvelden kendinden bahsettiğimiz kuzeyden gelen ve "Tatar" diye adlanan bu millet, Horasan Sultanı "Celaleddin"i acınacak bir hale getirdi. Onu mağlup edip ülkesini tahrip etti. "Ağvan" havalisine firar mecburiyetinde kalınca, "Celaleddin" Gence şehrini zapt etti. Acemleri, Arapları, Türkleri imha ederek sellerle kan döktü. Oradan Ermenistan'a geçti. Bu felaketlere şahit olan "İvane" gördüklerini Gürcistan kralına bildirdi, sultana karşı koymak için büyük kuvvetler topladı." (Solmaz, 2000, s. 18-19).

Kraliçe Rusudan, Sultan Celaleddin'in Gürcistan'a saldıracağını öğrenince bu saldırı karşısında harekete geçti. Ordusunu topladı ve Harizmşahlar'la savaşmak için gönderdi. Aynı şekilde Gandzaketsi'nin anlatımına göre de Gürcü ordusu Celaleddin'e karşı büyük bir ordu toplamış ve savaşa hazırlanmıştır (Gandzaketsi, 1271, s. 150). Toplanan Gürcü ordusu hakkında eserinde şu bilgiyi aktarmıştır: *"Kibirle dolu bir şekilde, kendilerine bir yemin verdiler: Eğer onu yenmeyi başarırlarsa, kendi denetimleri altındaki tüm Ermenileri Gürcü dinine dönüştürecek ve karşı çıkanları kılıçla yok edeceklerdi. Bu düşünce, Tanrı tarafından onlara ilham edilmedi; anlaşma, [Kutsal] Ruh'un yardımı olmadan yapıldı; zaferi kimlerin kazanacağına dair Tanrı'ya danışmadılar."* (Gandzaketsi, 1271, s. 150).

Kraliçe Rusudan Harizmşahlar'ın Krallığına yaptığı bu saldırıyı öğrendiğinde Imier ve Amier'lilerden oluşan genç bir ordu topladı ve kraliyet sancağını açarak yaşı ilerlemiş fakat hala mantıklı ve dürüst olan ve gizlice keşişlik yemini etmiş olan Atabeg İvane'ye çağrıda bulundu. Kraliçe Rusudan sancağını vererek onu ordularının komutanı olarak atadı ve Sultan Celaleddin ile savaşması için savaşa gönderdi. Duvin ve Amoberdi'ye vardılar. Harizmşahlar kamplarını Garni adında bir köye kurmuşlardı ve Kraliçe'nin ordusunun ilerleyişini gördüklerinde Sultan Celaleddin meydana çıktı. Atabeg İvane Imier'li ve Amier'li kraliyet askerlerini hızlıca hizaya dizdi ve öncü birlik olarak Tori halkı ve ailelerinin birliklerine liderlik etmeleri için Ahıska (Akhaltsikhe)'dan gelen şanlı askerler olan iki kardeş Şalva (Shalve) ve İvane'yi görevlendirdi (Tskhovreba, 2014, s. 323-324). Gürcü öncü birlikleri Sultan Celaleddin'in ordusuna yaklaşıncaya Atabeg İvane ilerlemeyi durdurdu. Söylentilere göre Ahıska'lı kardeşleri kışkırdığı için bunu yapmıştı. Atabeg İvane'nin kıskançlığı onun savaşa katılmasını ve askerlerine yardım etmesini engelledi.

Kartlis Tskhovreba'dan bu bilgiyi doğrudan şu şekilde aktarabiliriz:

Öncü birlikler Atabeg İvane'ye haberciler göndererek yardım istediler: *"Sultan'ın ordusuna yaklaştık, ancak sayımız az ve zorlu bir savaş bizi bekliyor. Bize yardım et!"* Ancak Atabeg İvane'den cevap gelmedi. Ahıska'lı Şalva ve İvane Sultan'ın ordusunun kalabalığına rağmen korkusuzca saldırdılar. İki tarafta da çok sayıda asker öldü. Şalva ve İvane düşman saflarında büyük bir yıkım yarattılar. Ancak Atabeg İvane ve Gürcü birlikleri savaşı uzaktan izlemekle yetindiler. Kıskançlık Atabeg İvane'nin kalbini karartmış, ona yardım etmesini engellemişti (Tskhovreba, 2014, s. 323). Gandzaketsi ise

olayı şöyle aktarmaktadır: İvane, Gürcü ordusuyla karşı karşıya geldi ve onların biraz yukarısında konakladı. Onları gören İvane korkuya kapıldı ve yerinde donakaldı. Sultan, ordusunu ileri sürdü ve onlara doğru hareket etti. Bunu gören Gürcü beylerinden biri (adının Şalva olduğu söylenir) ve kardeşi İvane -cesur ve soylu adamlar, savaşta zafer kazanmış olanlar- diğer askerlere şöyle dediler: “Bir süre bekleyin. Biz düşmanın saflarına dalacağız; eğer içlerinden herhangi birini geri çekilmeye zorlayabilirsek, zafer bizim olacaktır; siz de saldırın. Eğer biz yenilirsek, siz kaçın, canınızı kurtarın!” (Gandzaketsi, 1271, s. 150).

Savaş esnasında her iki Ahıskalı'nın da atları öldü fakat atları olmadan da cesurca savaşmaya devam ettiler. Her iki taraftan da çok sayıda savaşçı öldü fakat ölenlerin çoğunluğu Tori'liydi. Savaş daha da kızıştığında ve Ahıskalıların kılıçlarının Harizmşahların miğferlerinde parçalandığı sırada Gürcüler kaçmıştı. Yine bu durumda Gandzaketsi de şöyle anlatılmaktadır: “İkisi, (Şalva ve İvane) sultanın ordusuyla karıştı ve hemen saldırmaya başladılar. Ancak Gürcü askerleri buna aldırış etmeden kaçmaya başladılar; öyle ki kaçarken arkadaşlarını bile tanıyamadılar. Hiçbir şekilde takip edilmeden kaçtılar. Korkudan aşağı yuvarlanıyorlardı ve Garni köyünün üzerindeki vadide kalabalık bir şekilde toplandılar. Sultan askerleri, bu durumu gördüğünde peşlerine düştüler; birçoğunu kılıçtan geçirdiler, geriye kalanları ise kayalardan aşağı attılar.” (Gandzaketsi, 1271, s. 150).

Şalva diğerlerinin ezici gücüne katlanamayarak esir düşmüştü ve Garni kayalıklarının üzerine kapanmış şekilde bulunan Ahıskalı Sp'asalar İvane üzerine bir kaya atılarak öldürüldü. Şalva Sultan Celaleddin'in huzuruna çıkartıldı. Onu savaşta gören Nahcivanlı'lar ve Azerbaycanlılar Sultan'a onun cesaretinden ve kahramanlığından bahsettiler ve Sultan onu öldürmek bir yana ona büyük bir saygı gösterdi ve hatta Azerbaycan'ın bazı şehirlerinde onu tanıttı. Onu da kendi asilleri ile eşit olarak şereflendirdi. Buna rağmen bir sene sonar inancını reddettiği için idama mahkûm edildi (Tskhovreba, 2014, s. 323-324).

Kartlis Tskhovreba'ya ek olarak bu savaşı ve yaşanan olayları Gandzaketsi gibi bazı kaynaklarda benzer ve farklı yönleriyle şu şekilde ele almaktadır. Örneğin: Step'annos Orbelean'ın (2015) *History of the State of Sisakan* adlı eseri, Celaleddin Mengüberdi'nin Kafkasya'ya gelişini ve Gürcü ordusuyla olan mücadelesini detaylı bir şekilde anlatmakla birlikte özellikle Garni Savaşı öncesi ve sırasındaki olaylar, Gürcü ordusunun yenilgisi ve sonrasında yaşananlar hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Orbelean'ın anlatımına göre Celaleddin Moğol saldırıları sonucu Pers topraklarından geçerek Ermenistan'a girmiş ve bu süreçte insan ve hayvan ayırımı yapmaksızın büyük bir yıkıma sebep olmuştur (Orbelean, 2015, s. 206).

Yine Orbelean, Atabek İvane'nin Celaleddin'e karşı Ermeni ve Gürcü kuvvetlerini birleştirdiğini ve Shalue ile Grigor adlı kişileri düşman ordusunu izlemekle görevlendirdiğini aktarır. Ancak Orbelean'a göre bu kişiler Horasan ordusunun küçük olduğunu görünce Gürcü kuvvetlerine yanlış bilgi vererek kaçmalarına sebep olmuşlardır. Bu olay sonucunda Gürcü ordusu büyük bir bozguna uğramış ve çoğu asker uçurumdan düşerek ölmüştür (Orbelean, 2015, s. 206).

Orbelean'ın (2015) anlatımı Garni Savaşı'nın Gürcüler açısından ne kadar acı bir yenilgi olduğunu göstermektedir. Savaş sonrası Harizm orduları Gürcistan'ı işgal etmiş, insanları esir almış, yerleşim yerlerini yakıp yıkip tarım alanlarını tahrip etmiştir (Orbelean, 2015, s. 206). Bu durum Gürcü halkı üzerinde derin bir etki yaratmış ve Harizmşahlara karşı büyük bir öfke ve nefret duyguları beslemelerine neden olmuştur.

İbnü'l-Esîr de ise karşılaştığımız bilgiler Kartlis Tskhovreba'da anlatılanlarla kısmen örtüşmektedir. Her iki kaynakta da Gürcü ordusunun Celaleddin'e karşı koymak için toplandığı ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş yaşandığı belirtilmektedir.

İbnü'l-Esîr Gürcülerin Celaleddin'e karşı takındığı tavrı ve verdiği cevabı şöyle anlatmaktadır:

Celaleddin Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra Gürcülere haber göndererek onlara karşı savaşa girişeceğini ilan etmişti. Gürcüler ise Celaleddin'e gönderdikleri cevapta şöyle demişlerdi: *"Babanın emrindeki ordular şu anda senin emrinde bulunanlardan bir hayli daha kalabalık idi. Hattâ bildiğin gibi O senden de güçlü bir hükümdardı. Ayrıca Moğollar ülkenizi istilâ ettiği halde biz onları rahatlıkla durdurmuştuk ve onların bize karşı yapabilecekleri en iyi davranış bizden uzak durmak olmuştur. Bunları hatırlatırız."* (İbnü'l-Esîr, 2016, s. 286).

Ancak, İbnü'l-Esîr'de Kartlis Tskhovreba'da yer almayan bazı ek bilgiler de bulunmaktadır. Bunların başlıcası, Gürcülerin Celaleddin'e gönderdiği cevapta babası Alaaddin Muhammed'in gücünü ve Moğolları durdurma başarısını hatırlatarak onu tehdit ettikleri bilgisinin Kartlis Tskhovreba'da yer almamasıdır. Ayrıca Gürcü ordusunun 70.000 askerden oluştuğu bilgisi de Kartlis Tskhovreba'da belirtilmemektedir. İbnü'l-Esîr'deki en dikkat çekici nokta, Gürcülerin Celaleddin'e karşı özgüvenli ve tehditkâr bir tavır sergilemesidir. Kartlis Tskhovreba'da ise Gürcülerin daha çok endişeli ve savunmacı bir tutum içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Garni savaşı sonrası yaşanan bazı gelişmeler ve savaşın sonuçlarına değinecek olursak: Celaleddin Garni'de Gürcülere karşı kazandığı zaferin ardından İslam dünyasındaki itibarını pekiştirdi ve bu süreçte siyasî bir hamle olarak Melike Hatun ile evlendi. Melike Hatun, Irak Selçuklularının son sultanı II. Tuğrul'un kızıydı ve bu evlilik, Selçuklu ve Harizmşah hanedanlarını birleştirerek Harizmşahlar'ın otoritesini güçlendirme amacı taşıyordu. İbnü'l-Esîr'in aktardığına göre evlilik teklifi Melike Hatun'dan gelmişti. Melike'nin o dönemde Atabek Özbek ile nikâhlı olması nedeniyle Celaleddin başlangıçta bu evliliğe yanaşmamıştı. Ancak Melike Hatun sunduğu gerekçelerle Tebriz Kadısı İzzeddin Kazvinî'nin boşanma işlemini gerçekleştirmesini sağladı ve bu boşanmanın ardından Celaleddin ile evlendi (İbnü'l-Esîr, 2016, c. 10, s. 288).

Garni Savaşı'nın sonucu, Gürcistan'ın askeri gücünü zayıflattı ve Celaleddin'in Kafkasya'daki ilerleyişini kolaylaştırdı (Gümüş, 2006, s. 172). Bu yenilgi aynı zamanda Gürcistan'da büyük bir moral bozukluğuna ve siyasî istikrarsızlığa yol açtı. Bu savaş, Harizmşah - Gürcü ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu; iki güç arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirdi ve Gürcistan'ın geleceğini derinden etkileyecek olayların başlangıcını işaret etti. Ayrıca bu savaşta Gürcü ordusunda yer alan Kıpçaklar, savaş sırasında Celaleddin'in tarafına geçerek Gürcü ordusunun bozguna uğramasına neden olmuşlardır (Kıldıroğlu, 2020, s. 233; Keleş, 2021, s. 169).

Bu olaydan sonra Gürcistan'a daha büyük felaketler çöktü. Sultan Celaleddin, Gürcistan'ı ele geçirmek amacıyla ordusunu yeniden Gürcü topraklarına yöneltti. Duvin, Ani, Ermenistan ve Gence gibi birçok bölgeyi yağmaladı. Ve Bundan sonra sultan, Beylekân, Gence, Duvin, Ani, Gag, Şamkor ve bütün Arran bölgesini zapt ettikten sonra 1225 de Tiflis'i kuşatmak için Gürcistan'a gelecekti (Subaşı, 2015, s. 42-43).

5. Tiflis'in Ele Geçirilmesi ve Harizmşah Egemenliğinin Gürcüler Üzerindeki Etkileri

Garni Savaşı'ndaki zaferin ardından Celeleddin, Gürcistan'ın başkenti Tiflis üzerine yöneldi (Toksoy, 2007, s. 145). Tiflis, Gürcistan'ın siyasi, ekonomik ve kültürel merkeziydi. Şehrin ele geçirilmesi Celeleddin'in Gürcistan üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırması ve Moğollara karşı mücadelesinde stratejik bir üst elde etmesi açısından büyük önem taşıyordu (Gümüş, 2006, s. 167). Sultan Celeleddin Tiflis'e yaklaşırken Kraliçe Rusudan şehri savunmak için Botso ve Memna komutasındaki birlikleri görevlendirdi ve kendisi Kutaisi'ye çekildi. Sultan Somkheti bölgesini işgal edip yağmaladıktan sonra Tiflis'e ulaştı. Şehri savunan Gürcü birlikleri başlangıçta başarılı bir savunma gerçekleştirdiler (Tskhovreba, 2014, s. 325).

Şehrin koruyucuları teçhizatlarını kuşandı ve şehri korumak için şiddetli bir mücadele gösterdi, Gürcüler açısından muhteşem bir savaş oluyordu. Fakat sonra bir gece Tiflis'te yaşayan İranlılar ihanet edip korudukları kapıları açacakları ve içerde bir ayaklanma başlatacakları sözüyle Sultan Celeleddin'e bir adam gönderdiler. Sabah Sultan bu ihaneti avantaja dönüştürmeyi umarak teçhizatlarını aldı. Şehrin koruyucuları olan Botso'nun oğulları Memna ve Botso hiçbir şeyden şüphelenmediler ve silahlarını kuşanarak ani bir hücum yapmak üzere Gence kapısına gittiler (Tskhovreba, 2014, s. 325).

Tam miğferlerini giymeye başlamışlardı ki İranlılardan biri büyük kılıcını henüz miğferini giymemiş olan Memna'nın kafasına doğru savurdu ve Memna öldü. İçerde bir kavga çıktı ve Tiflis'li İranlılar bir isyan başlatarak şehrin kapılarını açtılar. İçerideki ihanet ortaya çıkınca şehrin savunucuları Isani'ye kaçtılar. Diğer kardeş Botso Isani'nin savunulmasını destekledi ve düşmana karşı zorlu bir savaşa giriştiler (Tskhovreba, 2014, s. 326). Bu durum, Gandzaketsi'nin eserinde şöyle yer almaktadır: Yanındaki İranlılar ona yardım etti; şehir ele geçirildi, birçok insan öldürüldü ve hatta Hristiyanlıktan vazgeçmeye ve Müslümanların yalan ve yanlış inancına yönelmeye zorlandı. Bundan sonra, birçok kişi ölüm korkusuyla gerçeği yalanla değiştirdi; diğerleri ise cesaretle zavallı bir hayatı tercih ederek şehitlerin şöhretini miras alarak bu dünyadan iyi bir isimle ayrıldılar (Gandzaketsi, 1271, s. 151).

Kartlis Tskhovreba'da anlatıldığına göre Sultan Celeleddin Tiflis'i ele geçirdikten sonra şehirde büyük bir katliam gerçekleştirdi. Halkın büyük bir kısmı öldürüldü, kiliseler ve manastırlar tahrip edildi. Sütten kesilmemiş bebekleri annelerinin elinden aldılar ve onları annelerinin gözleri önünde kayalara çarparak öldürdüler ya da gözlerini çıkararak kafalarını patlattılar ve ancak ondan sonra annelerini öldürdüler. Yaşlıları sokaklarda atlarıyla çiğneyerek öldürürlerken gençleri ise kılıçla öldürdüler ve kanlar tıpkı bir nehir gibi her yere akıyordu; yaşlıların, kadınların ve bebeklerin beyinleri, kanları, saçları, kafaları, insan uzuvları, iç organları atlarla çamur içinde ezilmişti, her şey birbirine karışmıştı. Acımadan insanların kafalarını başlarından koparıp bağırsaklarını çıkararak ölüme mahkûm ediyorlardı (Tskhovreba, 2012, s. 326).

Orbelean ise şöyle söylüyordu: "Bu olay 674 yılında [M.S. 1225] meydana geldi. Bundan sonra eşi benzeri görülmemiş felaketler ve yıkıcı olaylarla karşılaştı. Zira Harizm orduları, ülkemizin yöneticisiz kaldığını gördüklerinde acımasızca yok ettiler, insanları esir aldılar, binaları, evleri, şehirleri, köyleri ve manastırları ateşe verdiler. Tüm ekinleri yaktılar ve bağları ile ağaçları kestiler. Sonuç olarak, büyük bir kıtlık her yere yayıldı. Kalın yılanlar gece gündüz kapların ve yatakların içine sürünerek girdi. Büyük çekirgeler geldi ve [bitkileri] Okyanus Denizi'ne kadar yiyerek hem insan hem de hayvanlar için kıtlık getirdi. [Çekirgeler] yere düştüğünde, bedenleri dağları, ovaları ve vadileri kapladı. Ardından insan yiyen kurtlar geldi. Kılıçtan, kıtlıktan,

yılanlardan [ve çekirgelerden] sağ kalanlar, bu kez kurtlar tarafından tüm ülke yenilerek öldüler.” (Orbelean, 2015, s. 206).

Gücü ve umudu kalmadığı için Kraliçe Rusudan Botso'ya ve diğer askerlere Isani'yi terk etmelerini ve geri çekilmelerini söyleyen bir emir gönderdi. Rusudan Botso'yu Isani'yi terk etmesi için zar zor ikna etmişti (Tskhovreba, 2012, s. 326). Tiflis'i tahrip ettikten sonra Somkheti, Kambechiani, Lori kıyıları, Kartli, Trialeti, Javakheti, Ardahan (Artan), Samtskhe'nin bölümleri, Tao, Karnipor ve Ani sınırındaki topraklarına doğru halkı esir etmek ve ülkeyi bozguna uğratıp yıkıp dökmek üzere yola koyuldular. Tanrı tarafından gönderilen bu musibet ve gazap beş yıl sürdü. Ülke iki yıl boyunca tahrip edildi ve beş yıl boyunca da yukarıda sıraladığımız şehirleri yakıp yıkmak için şehir bir merkez olarak kullanıldı. Kaleler ve sığınaklar hariç bütün binalar yerle bir edildi (Tskhovreba, 2012, s. 327). Sultan Celaleddin Tiflis'te kutsal resimleri ayaklar altına aldırdı ve Hristiyanları inançlarını terk etmeye zorladı. Bunu reddedenler öldürüldü (Tskhovreba, 2012, s. 20).

Kartlis Tshovreba'da anlatılanları Köksal' da şu şekilde destekliyor: Kartlis Tshovreba'da anlatıldığına göre Celaleddin Tiflis'i kuşatma altına aldı ve şehri savunan Gürcü kuvvetlerine karşı şiddetli saldırılar düzenledi. Kuşatma sırasında Tiflis halkı büyük zorluklar yaşadı ve şehirde kıtlık baş gösterdi. Gürcü komutanlar şehri savunmak için çabaladılar ancak Celaleddin'in ordusunun sayısal üstünlüğü ve askeri yetenekleri karşısında başarılı olamadılar. Sonunda Celaleddin'in ordusu 1226 yılında Tiflis'i ele geçirdi (Köksal, 2023, s. 1133).

Vardanın eseri mağlubiyetin sebebi hususunda Kartlis Tskhovreba'da anlatılanlarla çelişiyor. Kartlis Tskhovreba'da Gürcü ordusunun yenilgisinin sebebi olarak Atabeg İvane'nin kıskançlığı gösteriliyor. İvane'nin öncü birliklere komuta eden Ahıska'lı kardeşleri kıskandığı ve bu yüzden onlara yardım etmediği için Gürcü ordusunun yenilgiye uğradığı anlatılıyor. Vardan da ise şöyle anlatıyor: *“Bu mağlubiyet, İvane'nin eşinin bazı yeni fenalıklardan dolayı Tanrıya yüz çevirmesinden ileri geldi. Bu kadın Bargeşt isminde bir papazın cesedini mezardan çıkararak yaktı ve aynı yerde bir köpek kestirdi. Çünkü papazın mezarı üzerine gökten nur inmiş ve orası bir ziyaretgâh olmuştu. İvane'nin karısı buna tahammül etmemişti.”* (Vardan, 2017, s. 95). İvane'nin eşinin kutsal sayılan bir papazın mezarını açıp cesedini yaktığı ve aynı yerde bir köpek kestirdiği için Tanrı'nın Gürcüleri cezalandırdığı ve yenilgiye uğrattığı ifade ediliyor (Vardan, 2017, s. 95).

Tiflis'in fethi Gürcü Krallığı'nın gücünü ve itibarını sarstı (Tellioglu, 2007, s. 3080, 3082). Tiflis'in düşmesinin ardından Gürcü Kraliçesi Rusudan ve saray halkı Kutaisi'ye kaçmak zorunda kaldı. Celaleddin şehri ele geçirdikten sonra kendi yönetim şeklini kurdu ve dini politikalarını uygulamaya koydu. Hüseyinov'a göre Celaleddin Azerbaycan'da uzun vadeli bir yerleşim planlıyordu ve bu nedenle Moğol istilasından zarar görmüş şehirleri imar ettirdi ve kendi idari sistemini kurdu (Hüseyinov, 2024, s. 397). Celaleddin şehirdeki kiliseleri camiye çevirtti, ezan okuttu ve Müslüman halka bazı ayrıcalıklar tanıdı (Toksoy, 2007, s. 146). Kartlis Tshovreba'da Celaleddin'in Tiflis'te uyguladığı zulüm ve baskı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu anlatıya göre Celaleddin kiliseleri yıktırması, Hristiyan halkı inançlarından dönmeye zorlamış ve sayısız insanı katledildiği şeklinde belirtilmektedir.

“Celeleddin Gürcistan'ı fethetmesini, eline geçen Gürcü düzensiz bakır sikkelerin üzerine darbe vurarak kutlamıştır. 1226 yılında bastırılan sikke üzerindeki yazılar da metinde açıklanmış:

Ön Yüz: 'Sultan' ve 'Yüce' (el-muazzam) yazılıdır.

Kenarda: 'Bu dirhem 623 yılında basılmıştır.' ifadesi yer alır.

Arka Yüz: 'Celal el-Dünya ve el-Din' yazılıdır.

Dua: “Allah onun şanını yüceltsin ve gölgesini uzun, iyiliklerini güçlü kılsın.” (Lang, 1955, s. 28).

Tüm bunlarla birlikte Celeleddin'in Gürcistan'daki egemenliği uzun sürmedi. Gürcü soyluları ve halkı Harizmşah egemenliğine karşı direniş göstermeye başladı. Direniş farklı biçimlerde ortaya çıktı. Bazı Gürcü soyluları Celeleddin'e karşı askeri birlikler oluşturarak mücadele ederken, halk arasında da çeşitli ayaklanmalar ve isyanlar patlak verdi. Gürcü direnişinin en önemli nedenleri arasında Celeleddin'in dini politikaları, ağır vergiler ve Gürcü halkına karşı sert tutumu yer alıyordu (Gümüş, 2006, s. 167).

Tiflis'in ele geçirilmesi Gürcistan Krallığı'nı derinden sarstı ve Harizmşahlar ile Gürcüler arasında uzun süreli bir mücadeleye yol açtı. Gürcü direnişi Celeleddin'in Gürcistan'daki egemenliğini zorlaştırdı ve Moğol tehdidi karşısında daha da savunmasız hale gelmesine neden oldu.

6. Gürcü Direnişi ve Son Çatışmalar

Celeleddin Mengüberdi'nin Tiflis'i ele geçirmesi ve Gürcistan'da egemenlik kurması Gürcü halkının direnişini kıramadı. Gürcüler yabancı bir hükümdarın yönetimi altında yaşamaktansa bağımsızlıklarını korumak için mücadele etmeyi tercih ettiler (Tellioglu, 2007, s. 3083). “Celeleddin ve yandaşları Tiflis'in ve doğu Gürcistan'ın çoğunun kontrolünü ele geçirmişken, Kraliçe Rusudan ve sarayı İmereti'nin başkenti Kutaisi'de bulunuyordu. Muhtemelen Rusudan'ın 1227 tarihli bakır sikkeleri burada basılmıştır. Ancak bu sikkelerin bolluğu ve tasarımlarındaki küçük farklılıklar, Tiflis'e 1230'da döndükten sonra da (her ne kadar üzerinde 1227 tarihi yer olsa da) basılmaya devam ettiklerini göstermektedir.” (Lang, 1955, s. 29). Kraliçe Rusudan'ın bu sikkeleri bastırmasının, hem meşru bir hükümdar olduğunu göstermek hem de halkın moralini yükseltmek amacı taşıdığı söylenebilir.

Gürcü direnişinin ilk önemli başarısı 1227 yılında Tiflis'in geri alınmasıyla elde edildi (Taneri, 1993, s. 249). Gürcüler, Celeleddin Harizmşah karşısında aldıkları iki yenilgiyi hazmedemediklerinden intikam almak için fırsat kolluyorlardı. Sonunda istedikleri fırsatı yakalamışlardı. Celeleddin Harizmşah'ın av partisi düzenlemek istediğini duyan Gürcü askerler, hemen harekete geçtiler. Harizmşah, ava çıktığı sırada düşman ordusunun kendisine pusu kurduğunu haber alınca hemen geri döndü ve askerlerini toparlayıp savaş düzenine geçti. Gürcülere yardım gelmesini engellemek için komutanı Orhan'ı Tiflis Kalesi'ne göndererek gelebilecek askerî yardımı engelledi. Ardında büyük bir cesaretle Gürcü ordusuna saldırarak çoğunu kılıçtan geçirdi. Celeleddin, Mart 1226'da Tiflis Kalesi'ni ele geçirerek hazinelere el koydu. Ardından şehirde bulunan kiliseleri yıktırıp yerine cami yaptırdı. Şehrin idaresini de savaşta büyük yararlılık gösteren komutanı Orhan'a bıraktı (Köksal, 2023, s. 1133).

“Ne var ki bu zafer ganimet paylaşımı esnasında komutanların birbirine düşmesiyle gölgelendi. Celaleddin, ordusunun dağılmasına yol açan kavgaları önleyebilmekte başarısız olunca, yanında az sayıda askerden başka kimse kalmadı.” (Gürbüz, 2012, s. 30). Gürbüz’e göre Celaleddin’in ordusunda yaşanan iç çatışmalar ve disiplin problemleri onun gücünü zayıflatan önemli bir faktördü. Bu durum da Gürcü direnişinin yükselmesinde etkili olmuş olabilir.

Gürcü direnişinin nedenleri arasında Celaleddin’in dini politikaları, ağır vergiler ve Gürcü halkına karşı sert tutumu yer alıyordu. Celaleddin Azerbaycan’da benzer bir durum yaşamış ve direnişlerle, isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Örneğin başlangıçta Azerbaycan halkının sevgisini kazanmış olsa da atama yaptığı memurların yolsuzlukları sonucu isyanlarla karşı karşıya kalmıştır (Hüseynov, 2024, s. 406). Bu eylemler Gürcü halkının Harizmşah egemenliğine karşı duyduğu öfkeyi ve direniş isteğini artırdı.

Gürcü direnişi Celaleddin’in Gürcistan’daki egemenliğine karşı önemli bir meydan okuma oluşturdu. Ne var ki Gürcülerin askerî açıdan zayıf olması ve Moğol tehdidinin giderek yaklaşması direniş hareketinin başarısını engelledi. Celaleddin Moğollara karşı verdiği mücadelede Gürcistan’ı bir üs olarak kullanmak istiyordu ancak Gürcü direnişi bu planlarını sekteye uğrattı. 1230 yılında Celaleddin Moğol ordusuna karşı yenilgiye uğradı ve 1231 yılında bugünkü Türkiye sınırları içerisinde öldürüldü (Tellioglu, 2007, s. 3082-3083).

Bu olayı Lang eserinde şöyle aktarmaktadır: “Moğolların baskısıyla Orta Asya topraklarından sürülen Harizmşahu Celaleddin Mengüberdi 1225 yılında Garni’de Gürcü ordusuna ağır bir yenilgi yaşatmıştır. Bir sonraki yıl Tiflis’i ele geçirmiş ve kraliyet hazinesine el koymuştur. Şehir 1230 yılına kadar Harizmşah egemenliğinde kalmış, ardından Moğollar tarafından devrilmiş ve 1231 yılında bir Kürt tarafından öldürülmüştür.” (Lang, 1955, s. 28).

Gürcistan’daki Moğol istilası ve iç karışıklıklar beş yıl sürdü. Bu süre zarfında ülke büyük zarar gördü ve birçok şehir yakılıp yıkıldı. Gürcü yöneticilerinin ahlaki çöküşü ülkenin bu duruma düşmesinin sebeplerinden biri olarak görüldü. Kartlis Tskhevroba’ya göre bu dönemde Tamar’ın güzelliğini duyan Anadolu Sultanı Alâeddin’in oğlu Gıyaseddin kraliçeye elçiler göndererek Tamar ile evlenmek istediğini ve onu Hristiyanlıktan vazgeçirmeye çalışmayacağını belirtti. Kraliçe Rusudan isteği kabul ederek kızı Tamar’ı Gıyaseddin ile evlendirdi (Tskhovreba, 2012, s. 324-325).

Kraliçe Rusudan Kutaisi ve Abhazya’ya çekildi. Oğlu David beş yaşına geldiğinde onu kral yapmak istedi. Ancak tahtın gerçek varisi olan yeğeni, David’i ortadan kaldırmak için onu Anadolu’ya, kızı Tamar ve damadı Gıyaseddin’in yanına gönderdi. Sultan Gıyaseddin ve eşi Tamar genç David’e iyi davrandılar ve onu korudular. Kraliçe Rusudan’ın yeğenini öldürme emrini yerine getirmedi. Rusudan, Abhazya’daki ileri gelenleri toplayarak oğlu David’i kral ilan ettirdi. Ancak ülkenin doğu kesimindeki soylular Harizmşahlar’ın baskısı nedeniyle bu törene katılmadılar (Tskhovreba, 2014, s. 327). Celaleddin Moğol birlikleri karşısında beklenen dayanıklılığı gösteremeyip takip ettiği yanlış politikalar neticesinde bölgedeki birçok devlet ile anlaşmazlığa düşmüştü. Nitekim anlaşmazlığa düştüğü kişilerin başında gelen Türkiye Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad ile 1230’da yaptığı Yassı Çemen savaşını kaybetmiş ve Tunceli dağlarında öldürülmüştür (Karaduman, 2024, s. 184).

Celeleddin'in ölümüyle Gürcistan'daki Harizmşah egemenliği sona erdi. Ancak Gürcistan Krallığı Moğol tehdidiyle baş başa kaldı. Moğollar karşısında uzun bir süre öndersiz kalan Gürcülerin durumları "çobanı olmayan bir sürü" gibiydi. İstilaya maruz kalan coğrafyanın büyük bölümünde de merkezi bir idareden söz etmek mümkün değildir. Moğolların karşısına çıkabilecek, Hristiyanları ya da Müslümanları savunabilecek bir lider ya yoktur ya da olmasına izin verilmemiştir. Bu lidersizlik ve koordinasyonsuzluk, Gürcü direnişini zayıflatmış ve Moğol istilasının başarısını kolaylaştırmıştır (Doğan, 2022, s. 1928). Ve tüm bunların sonunda 1236 yılında Moğollar Gürcistan'ı istila ederek ülkeyi büyük bir yıkıma uğrattılar. Gürcistan uzun yıllar boyunca Moğol egemenliği altında kaldı ve eski gücüne ve bağımsızlığına bir daha kavuşamadı.

Sonuç

Bu çalışma Kartlis Tskhovreba ve diğer tarihsel kaynakları inceleyerek 13. yüzyılın yirmili yıllarındaki Harizmşahlar ile Gürcüler arasındaki ilişkileri ele almıştır. Çalışmanın temel bulguları şu şekilde özetlenebilir:

13. yüzyıl başlarında Moğol istilasına uğrayınca imparatorlukları yıkıldı ve son hükümdarları Celeleddin Mengüberdi Anadolu ve Kafkasya'ya kaçtı. Kraliçe Tamar döneminde (1184-1213) altın çağını yaşayan Gürcistan Krallığı Kafkasya'nın en güçlü devleti haline gelmişti. Ancak 13. yüzyılda Moğol istilası ve Celeleddin önderliğindeki Harizmşahlar'ın saldırılarıyla zor günler geçirmeye başladı. Harizmşahlar ve Gürcüler 13. yüzyılın karmaşası içinde karşı karşıya geldiler. Celeleddin Moğollardan kaçarken Gürcistan'ı ele geçirmek ve burayı bir yurt olarak kullanmak istedi. Gürcüler ise topraklarını ve bağımsızlıklarını korumak için direndi. Bu mücadele her iki taraf için de zorlu ve belirleyici oldu.

Celeleddin Moğollar tarafından sıkıştırılan Harizmşah İmparatorluğu'nun kaybettiği toprakları geri almak istiyordu. Bu amaçla Gürcistan'ı ele geçirerek Moğollara karşı mücadelesinde stratejik bir üstünlük elde etmeyi ve güçlü Gürcü ordusunu kendi ordusuna katarak Moğollara karşı daha etkili bir mücadele vermeyi planlıyordu. Ayrıca Gürcistan'ın zengin madenleri ve tarım alanları Harizmşahlar için önemli bir ekonomik kaynak olabilirdi. Kısacası Celeleddin Gürcistan'ı hem askeri hem de ekonomik açıdan önemli bir merkez olarak görüyordu. Celeleddin Gürcistan Kraliçesi Rusudan ile ittifak kurmaya çalıştı ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Dini farklılıklar ve güç mücadelesi iki taraf arasında askeri çatışmalara yol açtı ve Garni Savaşı'nda Gürcü ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Celeleddin Garni Savaşı'ndaki zaferin ardından Gürcistan'ın başkenti Tiflis'i ele geçirdi. Bu olay Gürcü Krallığı'nı derinden sarstı ve Harizmşahlar'ın Gürcistan'da kısa süreli bir egemenlik kurmasına yol açtı. Gürcü soyluları ve halkı Harizmşah egemenliğine karşı direniş gösterdiler. Tiflis bir süreliğine geri alınmış olsa da Celeleddin şehri tekrar ele geçirdi ve Gürcü ordusunu yenilgiye uğrattı. Ancak, Celeleddin'in ölümü ve Moğol istilası Gürcistan'daki Harizmşah egemenliğine son verdi.

Farklı kaynakları incelediğimde bazı ilginç benzerlikler ve farklılıklar gözükmemektedir. Örneğin hemen hemen tüm kaynaklar Celeleddin'in çok yetenekli bir askeri lider ve cesur bir savaşçı olduğunu kabul etmektedir. Hem Gürcü hem de Ermeni kaynakları onun Moğollara karşı verdiği mücadeleyi ve askeri başarılarını anlatmaktadır. Ancak Celeleddin'in kişiliği konusunda bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Kartlis Tskhovreba Celeleddin'i acımasız biri olarak resmederken bazı Ermeni kaynakları onu

daha olumlu bir şekilde değerlendirmektedir. Bu farklılıklar kaynakların yazıldığı kültürel ve siyasi bağlamlardan kaynaklanıyor olabilmektedir.

Gürcü direnişinin nedenleri konusunda da kaynaklar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kartlis Tskhovreba Gürcü direnişini vatanseverlik ve dini inançlarla açıklamaktadır. Diğer kaynaklar ise Gürcü direnişinin nedenleri arasında Celaleddin'in ağır vergiler koyması ve Gürcü halkına kötü davranması gibi faktörlerin de etkili olduğunu belirtmektedir. Bu farklılıkların kaynakların farklı perspektiflerden yazıldığının göstergesi niteliğindedir. Tiflis'in ele geçirilmesinin sonuçları konusunda da kaynaklar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kartlis Tskhovreba Tiflis'in düşüşünün Gürcistan Krallığı için büyük bir felaket olduğunu ve şehrin yağmalandığını, kiliselerin yıkıldığını ve halkın katledildiği anlatılmaktadır. Diğer kaynaklar ise Tiflis'in ele geçirilmesinin Gürcistan üzerindeki etkisini daha az dramatik bir şekilde anlatmaktadır.

Kaynakça

- Ahmeddünnesevi, Ş. (1934). *Celalüttin Harezşah*. (çev. Necip Asım). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Bünyadov, Z. M. (2007). Azerbaycan ve Ermenistan (çev. İsmail Aka). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 77-87.
- Büyükcınar, A. B. (2018). Gürcü-Moğol ilişkilerinin ilk evresi: 1220-1247. *The Journal of Institute of Black Sea Studies*, 4(6), 267-282.
- Cüveyni, A. A. M. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. (çev. M. Öztürk). Ankara: TTK.
- Doğan, H. (2022). Moğol mucizesi: XIII. yüzyıl kaynaklarına göre Moğol istilasının başarılı olmasının nedenleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(88), 1925-1936.
- Dursun, D. (1996). Gürcistan. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: TDV Yayınları, 310-311.
- Ebü'l- Fidâ. (1840). *Takvîmü'l Büldân*. (çev. M. Reinaud), Paris.
- Erdoğan, C. (2016). *Harezşah Alaaddin Muhammed dönemi siyasi tarihi (1200-1220)*. [Doktora Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Galstyan, A. G. (2005). *Ermeni kaynaklarına göre Moğollar*. (çev. İlyas Kemaloglu). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Geyikoğlu, H. (1992). *Doğu Anadolu'da Harezşahlar*. [Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Gül, M. (2006). Harezmliler Türkerin Anadolu ve Yakınoğu'daki rolleri ve tesirleri. *Bellekten*, 70(257), 95-118.
- Güler, N. (2017). Cengiz Han'ın Mâveraünnehir'i zaptı (1220). *Anasay Dergisi*, (1), 15-36.
- Gümüş, N. (2006). Celaleddin Harizmşah'ın Gürcistan seferleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 10(29), 155-178.
- Gürbüz, O. (2012). Celaleddin Hârizmşah'ın son günleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 29-46.
- Hamevi, Y. (1977). *Mu'cemü'l- Büldân*. C. 5, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye.

- Hurdâzbih İ. (1889). *Kitabü'l Mesâlik ve'l-memâlik*, (çev. M. J. De Goeje). (Bibliotheca Geographorum Arabicorum c. VI), Leyden.
- Hüseynov, G. (2024). Celaledin Hârizmşah'ın Azerbaycan'ı istilas ve Atabeyler Devleti'nin çöküşü. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6, (12), 397-410.
- İbn Havkal (2014). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, (çev. Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbnü'l-Esir (2016). *el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, (çev. Ahme Ağrakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe). C. 10. İstanbul: Ocak Yayınları.
- İstahri (1961). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (tahk. Muhammed Cabir Abdulâl el-Hînî)
- Kartlis Tskhovreba (2014). *Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia) [Gürcistan Tarihi]*. (çev. Dmitri Gamq'relidze, ed. Roin Metreveli&Stephen Jones). Tiflis: Gürcistan Ulusal Bilimler Akademisi, Artanuji Yayınları.
- Kasap, M. (2010). *Osmanlı Gürcüleri*. İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları.
- Kazvîni, Z. (1971). *Âsarü'l-bilad ve Ahbârü'l-ibâd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye
- Keçiş, M. & Güneş, C. (2017). Bizans Kafkasya'sının yönetimine dair bazı tespitler, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. (23), 9-28.
- Keleş, E. (2021). Harezşah-Kıpçak Münasebetleri ve Harezşah Ordusunda Kıpçak Unsurlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (34), 157-173.
- Khwandamir (1994). *Habibu's Sıyar*, (Tome Three Part one, Genghis Khan-Amir Temür), (ed. Şinasi Tekin and Gönül Alpay Tekin), Harvard University.
- Kıldıroğlu, M. (2020). XII. yüzyıldan Osmanlı hâkimiyetine kadar Gürcistan Kıpçakları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 228-245.
- Kılıç, Ç. & Taşkın, F. (2021). İlk nüfus sayımında Artvin Merkez ve Murgul Nahiyesi (1835), *Artvin Tarihi İlk Çağ'dan 1918'e*, (ed.) Mustafa Sıtkı Bilgin, Ankara: Akçağ Yayınları, 253-75.
- Kirakos Gandzaketsi (1271). *Aziz Grigor'un zamanından son günlere kadar olan dönemin Vardapet Kirakos tarafından Getikos Manastırı'nda anlatılan kısa tarihi*. (Rusça çev. L. A. Khanlaryan).
- Köksal, M. (2023). Celâleddîn Harezşah'ın Harezşahlar devletini yeniden diriltme çabaları bağlamında Gürcistan günleri (1225-1229). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1127-1137.
- Köse, B. A. (2015). Moğol istilasının Güney Kafkasya şehirleri üzerinde idari ve iktisadi etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 471-484.
- Köse, B. A. (2020). İslam kaynaklarının Kafkasya Türk Tarihi açısından değerlendirilmesi-Sacoğulları Dönemi-. *Journal of History School*, 13, 1436-1470.
- Kutlu, E.-Taşkın F. (2021). 1835 nüfus defterlerinde Savşat (Satlil) Sancağının demografik yapısı. *Artvin Araştırmaları-3*, (ed.) Nuri Yavuz, Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi Yayınları, 27-50.

- Küçükyıldız, İ. (2022). Eski Çağ'da Kafkasya madenciliğinin gelişimi ve Artvin. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, (7), 180-197.
- Lang, D. M. (1955). *Studies in the Numismatic history of Georgia in Transcaucasia*. New York: The American Numismatic Society.
- Makdisî (1877). *Ahsenü't tekâsîm fi ma'rifeti'l ekâlim*, (çev. M. J. De Goeje). Brill.
- Makharadze, M. (2006). Gürcü Kaynaklarına Göre Şehzade Selim'in Gürcistan'a Yaptığı Sefer." XV. *Türk Tarih Kongresi 2006*, Ankara: TTK Yay. 400-412.
- Mehmetov, İ. (2009). *Türk Kafkası'nda siyasi ve etnik yapı eski çağlardan günümüze Azerbaycan tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Orbelean, S. (2015). *History of the State of Sisakan*. (çev. Robert Bedrosian). Long Branch.
- Özmenli, M. (2014). Ermeni-Gürcü askerlerinin Köseadağ Savaşı'nın seyrini etkileyen faaliyetleri ve tutumları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 993-1005.
- Quentin, S. S. (2006). *Bir Keşiş'in anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*. (çev. Erendiz Özbayoğlu). Antalya.
- Rubruk, W. H. (2019). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*. (çev. Ergin Ayan). İstanbul: Kronik Yay.
- Solmaz, G. (2000). Ermeni müverrihlerine göre Moğollar. *Anadolu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 215-245.
- Subaşı, Ö. (2015). *Gürcü-Moğol ilişkisi-Güney Kafkasya 1220-1346*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Taneri, A. (1993). Celaleddin Hârizmşah. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 7, İstanbul: TDV Yayınları, 248-250.
- Taşkın, F. (2020). *Artvin Tarihi Bibliyografyası*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Taşkın, F.-Kaya, A. İ. (2018). *Ardanuç nüfus defterleri (1835) (Kazâ-î Ardanuç Der Liva-î Eyâlet-î Çildir)*, Ankara: Akademi Yayınları.
- Tellioglu, İ. (2007). Ortaçağda Türk Gürcü münasebetlerini şekillendiren faktörler. *ICANAS*, 38, 3077-3089.
- Tellioglu, İ. (2009). *XI-XIII. yüzyıllarda Türk-Gürcü ilişkileri*. Trabzon: Serander Yayınevi.
- Temir, A. (2016). *Moğolların gizli tarihi. (I Tercüme)*. Ankara: TTK yayınları
- Toksoy, A. (2007). Celal ed-Din Harezşah'ın Gürcistan'daki faaliyetleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 137-150.
- Vardan M. (2017). *Türk fetihleri tarihi*. (çev. H. D. Andreasyan). İstanbul: Kaynak Yayınları.